

کتاب‌شناسی توصیفی دستور زبان فارسی

چکیده

♦ احمد رمضانی - (تهران)

«ای زبان هم گنج بی پایان تویی
ای زبان هم رنج بی درمان تویی»
مولوی

زبان یک نظام است و کار اصلی آن ایجاد ارتباط می‌باشد و منظور از نظام، مجموعه‌ای به هم پیوسته ولی پیچیده‌ای است که طبق قاعده از اجزای کوچک‌تری ساخته می‌شود که در نهایت به شکل جمله برای انتقال پیام درمی‌آید. برای بررسی این نظام قواعد و اصولی تدوین می‌شود که آداب درست خوانی و درست‌نویسی را تا حد ممکن می‌آموزد که از این قواعد و اصول به «دستور زبان» تعبیر می‌کنند. با توجه به این که این نظام همیشه در تغییر و تحول است و شرایط زمان و مکان در آن نقش اساسی دارد، این قواعد و اصول نیز به همان نسبت دگرگون می‌شود؛ بنابراین تأملی در این قواعد و اصول که در کتاب‌های دستور فراهم گردیده، حائز اهمیت است. این کتاب‌شناسی قصد دارد تا حد امکان کتاب‌های دستور زبان فارسی را که تاکنون به وسیله‌ی بزرگان تألیف شده است، به دست‌داران این فن بشناساند؛ هر چند که کامل و جامع نیست و به بسیاری از کتاب‌های منتشر شده امکان دسترسی نبود اما امید است قدری از نیازهای ضروری را جواب گو باشد.

کلید واژه‌ها:

زبان، زبان فارسی، دستور، قواعد دستوری، توصیف دستور، کتاب‌های دستوری، دستورنویسان

احمد رمضانی، متولد ۱۳۵۰، زنجان، دبیر زبان و ادبیات فارسی، دانشجو کارشناسی ارشد است. از وی تاکنون مقالات زیر به چاپ رسیده است:

۱- «می‌رسد مردی که زنجیر غلامان بشکند» (نگاهی به شعر و اندیشه‌ی اقبال لاهوری)، هفته‌نامه‌ی امید زنجان، سال ششم، ش ۲۳۰

۲- «سوگ خرد» (تأملی در زندگی و آثار زین کوب)، هفته‌نامه‌ی امید زنجان، سال هفتم، ش ۲۹۱

۳- «نور زیتونی» (نگاهی به زندگی، آثار و کتاب‌شناسی سهروردی)، فصل‌نامه‌ی فرهنگ زنجان، سال دوم، شماره‌ی اول.

- ابوالقاسمی، محسن، دستور زبان فارسی، سمت، تهران، ۱۳۷۵، چاپ اول، ۴۲۵ ص.
- این کتاب دوواژه فصل دارد؛ فصل اول دستگاه صوتی را در سه عنوان دستگاه صوتی ایران باستان، دستگاه صوتی ایرانی میانه‌ی غربی، دستگاه صوتی فارسی در بررسی، محسن، ابوالقاسمی، فصل دوم به اسم و انواع آن می‌پردازد و در فصل‌های دیگر صفت، عدد، ضمیر، فعل، قید، حرف اضافه، اصوات، واژه‌سازی و جمله و انواع آن را بررسی می‌کند که به نمونه‌های مختلف تقسیم‌بندی می‌شود.
- ابوالقاسمی، محسن، دستور تاریخی مختصر زبان فارسی، سمت، تهران، ۱۳۷۷، چاپ اول، ۱۹۶ ص.
- این کتاب شامل سه بخش می‌شود؛ در بخش اول قواعد دستوری ایران باستان، در بخش دوم قواعد دستوری ایران میانه‌ی غربی و در بخش سوم قواعد دستوری فارسی در بررسی می‌شود. این کتاب خلاصه و مفید برای آموزش زبان فارسی است.
- امتیازی که این کتاب بر کتاب دستور تاریخی زبان فارسی دارد این است که مطالب را خلاصه و مفید برای آموزش

جمع آوری کرده و جنبه‌ی آموزشی و تعلیمی دارد.

احمد سلطانی، منیره، دستور زبان گشتاری، آتیه، تهران، ۱۳۷۸، چاپ اول، ۸۸ص.

این کتاب شامل سه فصل می‌شود؛ فصل اول به آواشناسی، تعریف پیچیده‌ی زبان، نوشتار و گفتار، دال و مدلول، روابط هم‌نشینی و جانمایی، تجزیه‌ی دوگانه‌ی زبان، واج‌های زبان فارسی، توصیف آوایی واج‌ها، توصیف اصطلاحات آوایی، هجا، آهنگ و تکیه در زبان فارسی می‌پردازد. فصل دوم به جمله‌ی ساده، گروه اسمی، حالات اسم در جمله، متمم، مفعول، مسند، ساختمان گروه قیدی، فعل، وندها، تجزیه در ساخت گشتاری، حرف و پیوندها می‌پردازد و فصل سوم نیز به معنی‌شناسی که در آن مباحثی چون: اصل نسبیت در زبان‌ها، راه‌های شناخت واژه، کاربرد واژگان، تحوّل معنی واژه، روساخت و ژرف ساخت، ساخت‌های نحوی، آوانگاری و دستور، صنایع ادبی، زبان‌شناسی، سیمیل و معناشناسی، معناشناسی و ترجمه‌ی شعر، توانایی کشش‌های زبانی و تقابلی گشتاری آمده است.

مباحث عمده‌ی کتاب براساس زبان‌شناسی و دستور گشتاری تألیف شده و بیان مطالب بسیار مختصر و مفید

است و ریز مجموعه‌ی مطالب یکی از مباحث قابل توجه این کتاب است که مباحث اساسی را در عنوان‌های مختلف مطرح می‌کند.

از رنگ، غلامرضا، دستور زبان فارسی امروز، قطره، تهران، ۱۳۷۴، چاپ اول، ۱۷۶ص.

مباحث کتاب عبارتند از: دستور زبان و روش پژوهش آن، نقش‌های دستوری اجباری، کوتاه‌ترین قالب‌های گفتاری، گسترش جمله و راه‌های گسترش جمله، نقش دستوری اختیاری، ریزنقش وابسته‌های اسم، ریزنقش‌ها، هم‌پایگی کلمات و گروه‌ها، گونه‌های فعل از دیدگاه تأثیر بخشی در ساختار جمله، ساختمان فعل، افعال معین و شبه معین، زمان افعال و کاربرد آن در جمله، وجه فعل در جمله، پیوند وابستگی، جمله‌ی مرکب، پیرو موصولی، جمله‌های مرکب گروهی، هم‌پایگی جمله و حذف. این کتاب در مقایسه با دستورهای دیگر تا حدودی جدید است و با دیدگاه امروزی تألیف شده و عناوین بعضی از فصول کتاب قابل توجه است؛ از جمله نقش کلمه‌ها، ساختمان فعل و گسترش جمله که در کتاب‌های قبلی به این شکل مطرح نمی‌شود.

اسلامی، محمدعلی، دستور زبان فارسی، اصفهان، مشعل، ۱۳۷۶.

اصفهانی، میرزا حبيب، دستور سخن، استامبول، ۱۲۸۹ هـ.ق.

—، دبستان سخن، استامبول، ۱۳۰۸ هـ.ق

افندی، شیخ مراد، قواعد فارسیه، استامبول، ۱۲۶۲ هـ.ق.

الهام، محمدرحیم، دستور زبان دری، چاپ کابل، ۱۳۴۹.

امین مدنی، صادق، دستور زبان فارسی، تهران، بینا، ۱۳۶۳.

انصاری، مسعود، تنبیه الصبیان، چاپ اختر استامبول، ۱۳۰۳ هـ.ق.

انصاری، روشن علی، قواعد فارسی، کانبور، مطبعه‌ی نظامی، ۱۲۹۱، هـ.ق.

انوری، حسن، احمدی گویی، حسن، دستور زبان فارسی (۱)، انتشارات فاطمی، تهران، ۱۳۷۹، چاپ بیست و سوم، ۲۵۵ص.

این کتاب دوازده بخش دارد؛ کلیات، جمله‌ها و کلمه‌ها، نقش کلمه‌ها در جمله، فعل، اسم، صفت، ضمیر، قید، شبه‌جمله، حرف، پیشوند، میانوند و پسوند، جمله، نمونه‌ی تجزیه و ترکیب پرسش‌های چهار پاسخی. یکی از دستورهای سنتی است که با زبانی بسیار ساده و نمونه‌های متعدد در تمرین‌ها مطالب فوق را به شیوه‌ی آموزشی و تعلیمی بیان می‌کند.

—، دستور زبان فارسی (۲)، انتشارات فاطمی، تهران، ۱۳۷۹، چاپ بیستم، ۳۸۴ص.

این کتاب نیز مانند دستور زبان فارسی (۱) مباحث دستوری را در یازده بخش مطرح می‌کند فقط فصل یازدهم کتاب اختلاف دارد. فصل یازدهم دستور (۱) نمونه‌ی تجزیه و ترکیب است ولی در دستور (۲) اختصاص به دستور تاریخی دارد.

انوری، حسن، تمرین‌های کلاس دستور زبان فارسی، سخن، تهران، ۱۳۷۸، چاپ اول، ۴۳۹ص.

این کتاب مجموعه‌ای از تمرین‌های دستور زبان فارسی همراه با پاسخ آن‌ها است که در بخش دوم کتاب آمده است. تمرین‌ها از نوع بسیار ساده شروع می‌شود؛ اندک‌اندک تنوع می‌یابد و به تمرین‌های سخت ختم می‌شود. در اوایل کتاب تمرین‌ها تا حدودی بر مبنای موضوع‌های طبقه‌بندی شده است اما بعد تمرین‌ها متنوع می‌شود و بخش عمده‌ای از تمرین‌ها ناظر بر معنی‌شناسی و دستور تاریخی است و متون ادبی قرن‌ها پیش را دربر می‌گیرد.

ایروانی، عبدالکریم بن ابی القاسم، قواعد صرف و نحو فارسی، تبریز، ۱۲۶۲ هـ.ق.

ایزدپرست، نورالله، دستور زبان سعدی، تهران، دانش، ۱۳۵۹.

باطنی، محمدرضا،

توصیف ساختمان دستوری
زبان فارسی، امیرکبیر،
تهران، ۱۳۶۴، چاپ سوم،
۱۹۳ ص.

نخستین کتاب کاملی است
که بر پایه‌ی زبان‌شناسی عمومی
تألیف شده است و اساس آن
تجزیه و تحلیل یازده هزار
جمله‌ی فارسی امروز است که از
کتاب‌ها، مجله‌ها و روزنامه‌های
مختلف استخراج شده است.
کتاب نه فصل دارد؛ فصل اول به
زبان و تعریف آن، کارکرد زبان،
ساختمان و دستور زبان فارسی،
توصیف معایب دستور زبان‌های
موجود و رابطه‌ی صورت و
معنی می‌پردازد. در فصل دوم از
نظریه‌ی زبانی مقوله و میزان
بحث می‌کند، واج‌شناسی
توضیح داده می‌شود و در برابر
اصطلاح‌های انگلیسی
معادل‌های فارسی گذاشته
می‌شود. در فصل سوم از
مفاهیم محور زنجیری، محور
انتخابی، واحد، ساختمان،
طبقه، دستگاه، میزان نمود و
میزان تحلیل و روابط صوری در
واژگان گفت و گو می‌کند. فصل
چهارم به ساختمان جمله
اختصاص دارد و جمله‌ها به
جمله‌های هسته‌ای و خوشه‌ای
تقسیم می‌شوند. در فصل پنجم
به ساختمان بند پرداخته می‌شود،
در فصل ششم از ساختمان گروه
فعلی تعریفی داده می‌شود و از
طبقه‌ها و انشعاب‌های آن بحث
می‌شود. در فصل هفتم از
ساختمان گروه اسمی، از

عنصرهای ساختمانی،
وابسته‌های پیش‌رو، طبقه‌ها و
دستگاه‌های گروه اسمی
گفت و گو می‌شود. فصل هشتم
به گروه قیدی اختصاص دارد و
به تعریف ساختمانی گروه قیدی
و طبقه‌بندی آن پرداخته شده
است. فصل نهم ویژه‌ی ساختمان
کلمه است که تعریف ساختمانی
کلمه را بیان می‌کند و عناصر
ساختمانی آن را می‌شناساند.

س. نگاه‌های تازه به دستور
زبان، آگاه، تهران،
۱۳۷۰، چاپ چهارم،
۱۲۵ ص.

این کتاب دستور زبان فارسی
نیست بلکه سخنی درباره‌ی
دستور زبان است. نویسنده
کوشیده است شالوده‌های نظری
و فلسفی دستور و دستورنویسی
را برای خواننده روشن کند و تا
آن جا که ممکن است او را در
جایگاهی قرار دهد که بتواند با
بینش علمی‌تر به بحث‌ها و
کشمکش‌های دستوری نگاه
کند. این کتاب جنبه‌ی فنی
زبان‌شناسی ندارد و در روشن‌ان
خواننده‌ی غیر زبان‌شناس ولی
علاقه‌مند به مباحث زبان‌شناسی
مورد نظر بوده است. مباحث
کتاب: فصل اول، دستور زبان
سنّی و تاریخچه‌ی آن؛ فصل
دوم، معایب دستور سنّتی
(۱- آمیختن صورت و معنا
۲- عدد دستوری و شمارش
۳- جنس دستوری و جنس
زیست‌شناختی و زمان دستوری
و زمان غیر دستوری)؛ فصل
سوم، دستور ساختاری و فصل

آخر دستور گشتاری و زایشی.

بصری، طلعت، دستور
زبان فارسی، تهران،
طهوری، ۱۳۴۵.
س. دستور مختصر زبان
فارسی، طهوری، ۱۳۴۶
پژوه، محمد، راهنمای نحو
فارسی، تهران، توس،
۱۳۴۰.

س. شالوده‌ی نحو
فارسی، تهران، توس،
۱۳۴۶.

جهان‌خاک، شفقت،
دستورنویسی فارسی در
شبه‌قاره‌ی هند و پاکستان،
مرکز نشر دانشگاهی،
تهران، ۱۳۷۶، چاپ اول،
۱۹۷ ص.

نویسنده در این کتاب به
معرفی و توصیف کتاب‌های
متعدد پرداخته است که درباره‌ی
دستور و لغت و آیین نگارش
فارسی در شبه‌قاره‌ی هند و
پاکستان به زبان‌های گوناگون
نگاشته شده است و پس از
ارزیابی علمی کتاب‌های مهم
دستور و تحلیل محتوای آن‌ها،
دستورهای شبه‌قاره‌ی هند را با
دستورهای نوشته‌شده در ایران
مقایسه کرده است. این کتاب
هم چنین سیر دستورنویسی را در
شبه‌قاره‌ی هند و پاکستان مورد
بررسی قرار داده است.

خاکمی، اسماعیل، دستور
زبان فارسی، تهران، شرکت
پهلوان کتاب، ۱۳۳۸.
حجینی، عبدالحمید،
دستور زبان عربی، کابل،
۱۳۴۷.

حسین زاده، احمد،

معلم الاطفال، تفلیس،
۱۳۹۷ هـ.ق.

خیام‌پور، عبدالرسول،
دستور زبان فارسی،
کتاب‌فروشی تهران، تهران،
۱۳۷۲، چاپ هشتم،
۱۹۱ ص.

بخش اول کتاب به
طبقه‌بندی زبان‌ها و انواع آن‌ها
می‌پردازد. بخش دوم شش
فصل دارد و اسم و انواع آن،
صفت و اقسام آن، فعل و
جنبه‌های سه‌گانه‌ی آن، قید و
اقسام آن، شبه‌جمله و حرف و
انواع آن‌ها را با ذکر مثال توضیح
می‌دهد. خاتمه‌ی کتاب دارای
سه مبحث تجزیه و حذف و
مفردات می‌باشد. مبحث تجزیه
یکی از جالب‌ترین بحث‌های
کتاب مذکور می‌باشد که به
تجزیه‌ی جمله و کلام می‌پردازد
و انواع جمله‌ها را با ذکر مثال
برای اولین بار با تقسیم‌بندی
جدید مقایسه می‌کند. قبل از این
کتاب هیچ دستوری به مبحث
جمله این‌گونه توجه نکرده است
و جمله‌ها را تحت عنوان
جمله‌های آزاد، به هم پیوسته،
متداخل، متجانس، تفسیری،
تأویلی و اقسام آن و بدلی با ذکر
مثال مشخص نکرده است. یکی
از دیگر مباحث جالب کتاب این
است که فعل ناقص و فعل مرکب
را با دیدگاهی دیگر بررسی
می‌کند و مهم‌ترین عامل
تشخیص آن‌ها را در هم کرد فعل
می‌داند و افعال ناقص را به‌طور
مفصل در فصل سوم کتاب

توضیح می دهد.

خطیب رهبر، خلیل،

دستور زبان فارسی، کتاب

حروف اضافه و ربط،

انتشارات سعدی، تهران،

۱۳۶۷، چاپ اول،

۵۴۳ص.

این کتاب در دو بخش کلی

تدوین شده که در بخش اول به

تعریف و تقسیم حروف اضافه

و ربط و بیان اصطلاحات

می پردازد و تمام معانی حروف

اضافه و ربط با مثال های متنوع

نشان داده می شود و در بخش

دوم به معانی حروف اضافه و

ربط و صورت های ترکیبی

هر کدام از آن ها توجه می کند.

این کتاب که در واقع

پایان نامه ی دکتری نویسنده

است، بهترین و کامل ترین

کتاب در زمینه ی حروف در

زبان فارسی است. ناگفته نماند

این زمینه کتاب دیگری تألیف

نشده است.

پژوهش های دستوری

(صفت) انتشارات

صفا علی شاه، تهران،

۱۳۷۵، چاپ اول،

۱۱۸ص.

کتاب دارای چهار فصل

است. فصل اول تعریف صفت،

فصل دوم قاعده های کاربرد

صفت، فصل سوم ساخت

صفت شامل صفت های مشتق از

ماده ی فعل، صفت های

ساخته شده با پیشوند و پسوند،

صفت های ترکیبی، فعل ها و

جمله های مؤلفه به صفت و

فصل چهارم تقسیم صفت از نظر

معنی و مفهوم. این کتاب حرف

تازه ای در مورد صفت مطرح

نمی کند ولی تمام مباحث مربوط

به صفت را جمع آوری کرده و با

ذکر مثال های گوناگون به تشریح

آن ها پرداخته است.

حرف ربط، تهران،

صفا علی شاه، ۱۳۳۹

جمفری، امیرعلی،

پژوهش های دستوری زبان

فارسی، مؤسسه ی انتشارات

نقش، اصفهان، ۱۳۶۲،

چاپ اول

مباحث عمده ی این کتاب:

تعریف دستور زبان، شناخت

کلمه و جمله، حذف فعل به

قرینه، نهاد و گزاره، فعل،

اسم، ضمیر، صفت، قید،

صوت، حرف، وندها، نقش

کلمه ها در جمله، حالات اسم،

نقش های ضمیر، نقش های

صفت بیانی، اقسام جمله، نقش

جمله های پیرو، حذف اجزای

جمله و بحث تجزیه و ترکیب

است. تمام مباحث کتاب بدون

کم و کاست از کتاب های قبلی

دستور اخذ شده و نکته ی قابل

توجهی در این کتاب به چشم

نمی خورد و بسیار هم ساده و

ابتدایی است.

دانی جواد، رضا، دستور

زبان فارسی، مشعل،

اصفهان، ۱۳۴۴، چاپ

دوم، ۲۸۸ص.

در آغاز کتاب به آوا و عقاید

جزئیات زبان فارسی و قواعد آن

می پردازد و بقیه ی کتاب که در

هفته درس به صورت آموزشی با

زبانی بسیار ساده و دانش آموزی

مطرح می شود، مباحث عمده ی

دستور را با حل تمرین و راهنمای

تجزیه و ترکیب ارائه می کند.

دبیر سیاقی، محمد،

دستور زبان فارسی، علمی،

تهران، ۱۳۴۵.

دهقان، ایرج، دستور زبان

فارسی، تهران، امیرکبیر،

۱۳۲۳.

دانش، حسین، تعلیم لسان

فارسی، چاپ استانبول،

۱۳۳۲ هـ.ق.

ذالنور، رحیم، دستور زبان

فارسی، مؤسسه ی

مطبوعاتی کوروش کبیر،

تهران، ۱۳۴۳: ۸۴ص.

مؤلف در این کتاب صرفاً

به وندها می پردازد و وندهای

زبان فارسی به ویژه پسوند «ی»

را در سی مورد با ذکر

نمونه های متعدد معرفی

می کند. در واقع این کتاب

بهترین منبع برای انواع «ی» و

سایر پسوندها می باشد. شاید

برای اولین بار این همه انواع

«ی» در این کتاب مطرح

می شود.

دستور پارسی در

صرف و نحو و املا ی

فارسی، چاپخانه ی

درخشان، تهران، ۱۳۴۳،

۲۸۶ص.

این کتاب دارای پنج قسمت

است؛ در قسمت اول به تعریف

زبان و توصیف آن، صرف و

نحو، جزءهای سخن، تعریف

حرف، هجا، لفظ، کلمه و

جمله و اقسام کلمه می پردازد.

در قسمت دوم به تعریف و

چگونگی انواع کلمه پرداخته

شده است که عبارتند از: اسم،

صفت، قید، شبه جمله،

حرف، اصوات و وندها.

قسمت سوم در آیین جمله بندی

و قسمت پایانی کتاب در

نقطه گذاری و املا ی فارسی

است. می توان گفت این کتاب

توجهی نیز به زبان شناسی دارد؛

مخصوصاً در فصل اول که به

جزءهای سخن می پردازد،

بر اساس زبان شناسی مطرح

می کند. یک مورد قابل انتقاد

این که مباحث آیین نگارش را با

دستور زبان فارسی تلفیق کرده

است. به خصوص در فصل آخر

کتاب که املا ی فارسی و

نقطه گذاری را در مبحث دستور

می آورد.

رشدیه، حسن،

نهایة التعلیم، جلد اول

نحو، جلد دوم صرف،

تهران، ۱۳۱۸ هـ.ق.

زینمی، محمدبن الحکیم،

منهاج الطلب، به کوشش

دکتر محمدجواد شریعت،

اصفهان، مشعل، ۱۳۶۰.

زمانیان، صدرالدین،

دستور زبان فارسی،

انتشارات یکان، ۱۳۷۵،

تهران، ۲۵۵ص.

این کتاب هشت بخش دارد:

جمله و انواع آن، اسم و انواع

آن، صفت و انواع آن، ضمیر و

انواع آن، فعل و گروه فعلی، قید

و انواع آن، حروف و انواع آن و

وندها و انواع آن. کوشش بر این

بوده که به ساختمان جمله و

نقش پذیری واژه ها اهمیت داده

شود و بدین مناسبت هم در اولین بخش کتاب، جمله مورد بحث قرار می‌گیرد و در تقسیم‌بندی انواع واژه‌ها هم بستگی میان آن‌ها مورد نظر بوده؛ لذا در گروه اسمی ضمیر و صفت-که وابسته‌های اسم هستند گنجانده شده است. قید هم-که وابسته‌ی فعل است- در گروه فعلی عنوان گردیده، سایر انواع کلمه‌ها هم به همین روال بررسی شده‌اند و در میان مطالب مثال‌هایی از نظم و نثر آثار گذشته مباحث را آسان‌تر می‌کند و پیش‌تر می‌فهماند.

سلطانی گرد فرامرزی، علی، از کلمه تا کلام، مبتکران، تهران، ۱۳۷۶، چاپ ششم، ۳۱۲ص

مطالب این کتاب عبارتند از: زبان چیست؟ ساختمان زبان و حروف الفبا، حرکات در زبان فارسی، اقسام جمله، تمرین برای شناخت جمله، ساختمان کلمه و اقسام آن، اسم و انواع و آنچه متعلق به آن است، تمرین‌های اسم، صفت و انواع و آنچه به آن پیوستگی دارد، آزمون‌های صفت، ضمیر و اقسام آن، آزمون‌های ضمیر، فعل و انواع و آنچه به آن پیوسته است، متمم‌ها، متمم اسم، انواع اضافه، متمم صفت عادی، تفضیلی، عالی، متمم فعل، قید، مفعول با واسطه، تمرین‌های مربوط به متمم‌ها، اصوات، حروف اضافه.

نشانه، پیوند، پیش‌وند، میان‌وند، پس‌وند، ساختمان

جمله و اجزای آن، راه شناخت و ترکیب اجزای انواع جمله، حذف در انواع جمله، تجزیه و ترکیب و تست‌های دستوری. در این کتاب سعی شده است که به هر مطلب به صورتی ساده نگریسته شود و هر مطلب را با نمونه‌های بومی‌ترین، بهتر بفهماند.

سمعی، حسین (ادیب السلطنه) صرف و نحو پارسی، تهران، ۱۳۳۳ شریعت، محمدجواد، دستور زبان فارسی، اساطیر، تهران، ۱۳۷۲، چاپ ششم، ۴۵۹ص.

مطالب این کتاب به ترتیب عبارتند از: جمله، فعل، مصدر، مصدرهای بی‌قاعده، متعدی و لازم، ساختمان فعل معلوم و مجهول، اقسام فعل، ارکان دیگر جمله، اسم، جانشین‌های اسم، ضمیر، صفت، قید، حروف اضافه و ربط، اصوات یا شبه جمله، تشریح ارکان جمله، حذف، نشانه‌گذاری و ساختمان کلمه. نکته‌ی قابل توجهی در این کتاب به چشم نمی‌خورد. مانند سایر کتاب‌های دستوری مباحث را تشریح می‌کند و با نمونه آن‌ها را نشان می‌دهد. فقط در آغاز کتاب پس از مقدمه‌ای درباره‌ی حروف الفبا بحثی در مورد املا فارسی دارد که بعضی از نکات مهم تاریخی و نگارشی را مطرح می‌کند.

شعار، جعفر، پژوهشی در دستور زبان فارسی، دانشگاه تربیت معلم، تهران، ۱۳۵۵.

حاکمی، اسماعیل، گفتارهای دستوری، امیرکبیر، تهران، ۱۳۴۸ شقایق، احمد، مبانی علمی دستور زبان فارسی، نوین، تهران، ۱۳۶۳.

مباحث این کتاب با عناوین: اسم و انواع آن، نشانه‌های جمع، ترکیب و چگونگی ترکیب، حالت‌های اسم، تصغیر، تذکیر و تأنث، ملاحظاتی چند درباره‌ی اسم، صفت‌های فاعلی، صفت مفعولی در ترکیب، ملاحظاتی چند درباره‌ی صفت مفعولی، صفت تفضیلی، صفت عالی، صفت نسبی، صفت ترکیبی، ملاحظاتی چند در ترکیب صفت، شیوه‌ی به کار بردن صفت، صفت و موصوف و یای وحدت، مطابقتی صفت و موصوف، کتابات، اسم اشاره، موصول، مبهمات، ادات استهزام، بحث درباره‌ی همین و همان، عذدا اصلی، عدد ترتیبی، عدد توزیعی، لازم و متعدی، متعدی کردن فعل، ساختن مصدر با اسم فاعل یا اسم مفعول، قید و انواع آن، حرف اضافه و معنی آن‌ها، حرف ربط، اصوات، وندها، پاره‌ای از مختصات سبک شاهنامه. این کتاب به‌طور مفصل بر پایه‌ی شاهنامه‌ی فردوسی و سنجش با سخن گویندگان و نویسندگان

پیشین است و تمام شواهد از شاهنامه‌ی فردوسی آورده شده است و بیشتر بر روی ساخت دستوری شاهنامه تأکید می‌کند و از این جهت قابل توجه است.

شاملو، محسن، پالایش زبان فارسی، تهران، پدیده، ۱۳۵۴.

صمصامی، محمد، پیش‌وندها، پس‌وندهای زبان فارسی، اصفهان، مشعل، ۱۳۴۶.

صنیع، مهین بانو، سیری در دستور زبان فارسی، کتاب‌سرا، تهران، ۱۳۷۱، چاپ اول، ۳۳۶ص.

این کتاب از سیر دیگرگونی زبان فارسی سخن نمی‌گوید و تاریخ تحول دستور زبان فارسی را بازگو نمی‌کند بلکه بررسی کوتاهی است که آثار نخستین دستور نویسان پارسی را به محک می‌گیرد و عیار کار هر یک از آن‌ها را آشکار می‌سازد. از جمله‌ی این کتاب‌ها-که مورد بررسی قرار گرفته- المعجم فی معاییر اشعار العجم، منطق الفرس فی لسان الفرس، برهان قاطع، قواعد صرف و نحو، فرهنگ رشیدی و براهین العجم، دستور سخن انجمن آراء ناصری، تنبیه الصبیان، لسان العجم، نهج الادب می‌باشد.

صادقی، علی اشرف، ارژنگ، غلامرضا، دستور زبان فارسی، کتاب درسی رشته‌ی فرهنگ و ادب، ۱۳۵۷.

این کتاب که در سه جلد

تألیف شده، بر پایه‌ی نظریه‌ی «نقش‌گرایی» آندره مارتینیه، زبان‌شناس فرانسوی است. نخستین فرق این دستور و دستورهای گذشته در این است که در این جا کلمات و عناصر زبان بر اساس نقش خود تعریف شده‌اند در صورتی که در کتاب‌های سابق تعاریف منحصرأ‌مبتنی بر معنی بوده است. تفاوت دوم در این است که زبان به عنوان یک دستگاه مستقل در محدوده‌ی خود آن تعریف و بررسی شده و با عالم خارج و مقولات آن آمیخته نشده است در حالی که در دستورهای سابق، زبان و عالم خارج به شکل جدایی‌ناپذیری در هم آمیخته‌اند. تفاوت سوم این کتاب و دستورهای قدیم در این است که در این کتاب به شیوه‌ی زبان‌شناسان توجه اصلی به نحو و ساختمان جمله است و اولین بحث کتاب ساختمان جمله‌ی ساده است.

طالقانی، سید کمال - اصول دستور زبان فارسی، امیرکبیر، تهران، ۱۳۴۴.

طالقانی، میرزا حسن بن محمد تقی، لسان‌المعجم، ۱۳۰۵ هـ.ق.

عمادی، اسدالله، مبانی زبان و دستور زبان فارسی، نشر زاوش، تهران، ۱۳۷۹.

چاپ اول، ۱۱۹ ص.

این کتاب دارای دو بخش است: بخش اول مبانی زبان‌شناسی در پنج فصل؛ نظام آوایی زبان، واحدهای زیر

زنجیری، نظام معنایی زبان، نقش‌های زبانی فرآیندهای طراحی، اما بخش دوم کتاب نه فصل دارد که به ترتیب عبارتند از: کلیات، جمله، فعل، نقش در زبان فارسی، اسم و گروه اسمی، صفت، نقش‌های اسم، ضمیر، قید و گروه قیدی. این کتاب در بخش اول مباحث اساسی زبان‌شناسی را مطرح می‌کند، اما در بخش دوم که به دستور می‌پردازد، نظریه‌ی زبان‌شناسی را مدنظر ندارد و بر اساس شیوه‌ی دستورهای سنتی نوشته شده است.

غلامعلی زاده، خسرو، ساخت زبان فارسی، احیای کتاب، تهران، ۱۳۷۷، چاپ دوم، ۳۳۶ ص.

این کتاب تحلیلی است از ساخت زبان فارسی که بر بنیاد تلفیقی از دیدگاه‌های زبان‌شناسی نوین نگاشته شده است. در این کتاب تلاش بر این است که یافته‌های زبان‌شناسی عملاً در استای توصیف ساخت زبان فارسی به گونه‌ای به کار بسته شود تا خواننده‌ی بی اطلاع از بحث‌های پیچیده‌ی نظری بتواند از آن‌ها بهره‌بردار. کتاب دارای چهار باب است؛ باب اول نحو با موضوعاتی مانند ساخت جمله‌ها، سازه‌ها، نقش‌ها، ساخت نقش‌های گروه اسمی، ساخت و نقش‌های گروه حرف اضافه‌دار، ساخت و نقش‌های گروه صفتی، ساخت گروه قیدی و نقش آن، ساخت گروه فعلی، ساخت‌های هم‌پایه،

ناهم‌پایگی، فرآیندهای نحوی. باب دوم به تکواژشناسی می‌پردازد و باب سوم آواشناسی را مورد بررسی قرار می‌دهد و باب چهارم به معناشناسی اختصاص دارد. اساس کار این کتاب زبان‌شناسی است و مباحث دستوری را بر اساس زبان‌شناسی بررسی می‌کند و شاید بتوان گفت در این زمینه بهترین و کامل‌ترین کتاب است.

فرشیدورد، خسرو، دستور امروز، صفی‌علی‌شاه، تهران، ۱۳۴۸، ۳۰۳ ص.

مطالب کتاب با عناوین تعریف دستور و تقسیم آن به سه موضوع واج‌شناسی یا علم اصوات ممیز زبان، سازه‌شناسی یا صرف، نحو، اقسام کلمه، اسم و حالات آن در جمله، صفت، ضمیر، فعل، قید، پیوند (حرف اضافه) پیوند و گروه‌های پیوندی وابستگی، خلاصه‌ی اقسام پیوند و گروه پیوندی وابسته ساز، صوت، جمله، سخنی چند درباره‌ی املا‌ی کلمه و کلیاتی درباره‌ی نحو است. این کتاب در ابتدا به مباحث زبان‌شناسی می‌پردازد و واج‌شناسی - سازه‌شناسی برای اولین بار در این کتاب به طور فنی مطرح می‌گردد و بعد از آن در دستورهای امروزی مورد استقبال واقع می‌شود.

جمله و تحول آن در زبان فارسی، امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۸، چاپ دوم، ۵۵۶ ص.

کتاب دارای شش بخش

است؛ بخش اول کلیاتی درباره‌ی زبان و دستور زبان در پنج فصل، بخش دوم کلیاتی درباره‌ی دستور زبان فارسی در چهار فصل، بخش سوم جمله‌ی بسیط و تحول آن در زبان فارسی، شش فصل، بخش چهارم جمله‌ی مرکب و تحول آن در زبان فارسی، هشت فصل، بخش پنجم، دو فصل و بخش ششم که فهرست مآخذ، کتاب‌ها و کسان و اصطلاحات است. در این کتاب مؤلف کوشیده است از زبان‌شناسی و فرهنگ‌های آن و دستورهای معتبر خارجی اعم از عربی، فرانسه و انگلیسی استفاده کند و نیز سعی کرده است کار توصیفی بکند نه تجویزی. آن‌جا که قاعده‌ای مربوط به فارسی رسمی امروز است، شواهد از زبان امروز انتخاب می‌شود ولی اگر قاعده‌ای بین گذشته و حال مشترک بوده هم از قدیم و هم از امروز مثال می‌آورد.

گفتارهایی درباره‌ی دستور زبان فارسی، امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۸، چاپ دوم، ۴۶۶ ص.

این کتاب شامل پنج فصل است؛ بخش اول کلیاتی درباره‌ی دستور کهن زبان فارسی که دو فصل دارد؛ فصل اول بعضی از قواعد دستوری تاریخ بیهقی و فصل دوم کلیاتی درباره‌ی دستور تاریخی زبان فارسی و سبک‌شناسی زبان فارسی است. بخش دوم درباره‌ی قید و متمم قیدی که سیزده فصل دارد، بخش سوم درباره‌ی اسم و گروه اسمی

و بخش پایانی کتاب فهرست مطالب است. به گفته‌ی مؤلف، این کتاب دارای ویژگی‌های زیر است:

- ۱- طبق اصول زبان‌شناسی جدید است.
 - ۲- دارای مطالب و اصطلاحات تازه است.
 - ۳- تعریف‌های آن نسبتاً کوتاه و جامع و مانع است.
 - ۴- مبتنی بر روش علمی تحقیق است.
 - ۵- رابطه‌ی دستور علمی و تعلیمی بیان شده است.
 - ۶- از شیوه‌های نادرست سره‌نویسی و تغییر اصطلاحات پرهیز گردیده است.
 - ۷- از بهترین مآخذ فارسی و فرنگی بهره گرفته است.
 - ۸- به زبان ساده بیان شده است.
 - ۹- دارای فواید علمی است.
- قریب، عبدالعظیم، ... و دیگران، دستور پنج استاد، فردوس، تهران، ۱۳۸۰، چاپ پنجم، ۳۵۶ ص، به کوشش دکتر سیروس شمیسا.

کتاب دارای دو بخش است: بخش اول نه فصل به ترتیب: کلمات نه گانه، صفت، کنایات، عدد، فعل، قید، حرف اضافه، حرف ربط، اصوات و بخش دوم جمله و کلام را بررسی می‌کند. این کتاب از معروف‌ترین دستورهای زبان فارسی است که به وسیله‌ی پنج تن از استادان برجسته‌ی ادب فارسی نگاشته شده است و مدت‌ها به عنوان کتاب درسی تدریس شده است و گرچه با گذشت زمان و تغییر و تحول زبان از رونق قبلی این کتاب

کاسته شده است اما همچنان به عنوان مادر کتاب‌های دستور مطرح است و به آن استناد می‌شود.

قریب، عبدالعظیم، دستور زبان فارسی، چاپخانه‌ی علمی، تهران، ۱۳۱۹، طبع پانزدهم، ۱۴۸ ص.

این کتاب با وجود ایجاز و اختصار دارای اسلوبی ساده و پسندیده و شامل بسیاری از مطالب و تمرینات مفید می‌باشد که برای افراد مبتدی بسیار سودمند است هر چند به شیوه‌ی کاملاً سنتی نگارش یافته است. مباحث این کتاب به ترتیب: تعریف دستور، حرکات و علامات، اقسام کلمه، حالات اسم، صفت، ضمیر، موصول، عدد، ازمنه، قید و اصوات همراه با نمونه‌های تجزیه و ترکیب است.

کریم، حاج محمد، صرف و نحو فارسی، چاپ لکنه، ۱۳۶۵ هـ.ق. لوائی، احمد علی، وندهای فارسی، تهران، چاپخانه‌ی مجلس، ۱۳۱۶.

کاشف، غلامحسین، دستور زبان فارسی، استانبول، ۱۳۲۸ هـ.ق. کسروی، احمد، کافنامه، دانش، تهران، ۱۳۳۰. کشانی، خسرو، اشتقاق پسوندی در زبان فارسی امروز، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۷۱، چاپ اول، ۱۲۸ ص.

این کتاب به معرفتی و طبقه‌بندی پسوندهای اشتقاقی زبان فارسی اختصاص دارد. مؤلف، پسوندها را به سه دسته پسوندهای اصلی یا حقیقی، پسوندواژه‌های فعلی و پسوندواژه‌های اسمی تقسیم کرده است. بررسی هر پسوند در این کتاب با معرفتی معانی و کیفیات گوناگون پسوند آغاز شده است و سپس توضیحاتی درباره‌ی ساخت و تحولات کلمه‌ی مشتق آمده است. این کتاب هفتاد و پنج پسوند را با ذکر نمونه‌های متعدد بررسی کرده است و از بهترین کتاب‌ها در زمینه‌ی کلمات مشتق و پسونددار است.

مرزبان‌راد، علی، دستور سودمند، جهاد دانشگاهی شهید بهشتی، تهران، ۱۳۶۸، چاپ ششم، ۲۳۹ ص.

مباحث این کتاب به شرح زیر است: مقدمات، منابع زبان فارسی، تعریف دستور زبان، لفظ و انواع آن، حرکات و علامات، حروف معجمه و مهمله، اسم و انواع آن، صفت و انواع آن، فعل، قید، حرف، اسم فعل، نحو، تعریف جمله، انواع جمله، ارکان اصلی جمله، تعداد جمله‌ها، متمم اسم، برابری و نابرابری اجزای جمله، تقدیم و تأخیر اجزای جمله، حالات اسم، فرق ترکیب اضافی با وصفی، معروف‌ترین انواع اضافه‌ها، توابع، تجزیه و ترکیب‌های نمونه. این کتاب

بیشتر با تکیه بر دستور زبان عربی نگاشته شده است. بعضی از مباحث عیناً از قواعد عربی (توابع، اسم فعل‌ها) اخذ شده و نمونه‌ی آن‌ها را در زبان فارسی نشان می‌دهد. از نکات قابل توجه در این کتاب داشتن فهرست جامع است که مطالب را بر اساس قواعد عربی و به شیوه‌ی کاملاً علمی تقسیم‌بندی کرده است.

مشکوة الدینی، مهدی، دستور زبان فارسی بر پایه‌ی نظریه‌های گشتاری، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۳.

مشکور، محمدجواد، دستورنامه، مؤسسه‌ی مطبوعاتی شرق، تهران، ۱۳۴۲، چاپ سوم، ۳۴۵ ص.

این کتاب دارای شش قسمت است. قسمت اول صرف که نه بخش دارد: اسم، صفت، کنایات، عدد، فعل، قید، حروف اضافه، حروف ربط، اصوات. قسمت دوم در حروف مفرد و مرکب به ترتیب حروف الفبا، قسمت سوم در نحو یا آیین جمله‌بندی در زبان فارسی. قسمت چهارم پس‌وندها و پیش‌وندها. قسمت پنجم در کلمات مرکب و قسمت آخر عربی در فارسی است. از کتاب‌های دستور سنتی به شمار می‌آید و در ارائه‌ی مطالب، نکته‌ی قابل توجهی به چشم نمی‌خورد. بیشتر مثال‌های کتاب هم از مثال‌های کتاب‌های

دیگر است.

میرعمادی، سیدعلی، نحو زبان فارسی، سمت، تهران، ۱۳۷۶، چاپ اول، ۳۵۰ص.

این کتاب شامل دوازده فصل است؛ زبان‌شناسی نوین، قاعده‌های سازه‌ای و محدودیت مقوله‌ها، روابط نقش و نقش‌های نحوی، قاعده‌های درج واژگانی و روابط نقش‌دهی نحوی، اصل جابه‌جایی اسم، حاکمیت و آلت، جابه‌جایی پرسش‌واره‌ها، حرکت ألفا (a) و نظریه‌ی حرکت، اصل مقوله‌ی تهی، تفسیر اسم‌واره‌ها، مقوله‌های کارکردی و فصل آخر جمع‌بندی محدودیت‌های موضعی. اساس این کتاب بر نظریه‌ی حاکمیت و مرجع‌گزینی تألیف «کوپرا» استوار است. نظریه‌ی این کتاب مطالب مندرج در این کتاب دقیقاً ردیابی نشده و نمونه‌های بدیعی از زبان فارسی آمده که حاصل تحقیقات مفصلی بوده است، مع الوصف تألیف نیز مطبوع می‌نماید اما بخشی از این کتاب را می‌توان ترجمه‌ی مختصر دانست.

مهمان، محمد، فرهنگ دستوری، تهران، ۱۳۷۶، چاپ اول، ۲۸۷ص. این کتاب شامل چهار بخش است؛ ترکیب در اسم و صفت، مشتق‌های اسمی و وصفی از فعل‌های ساده، مشتق‌های اسمی و وصفی از فعل‌های مرکب. بخش پایانی درباره‌ی چند پسوند و نکته‌ای در زبان‌شناختی و دستوری از آن جا که یکی از ویژگی‌های زبان فارسی ترکیب‌پذیری است، مؤلف گزیده است نمونه‌های گوناگون آن را در اسم و صفت با شواهد غالب آن‌ها از نظم و نشر در این کتاب فراهم آورد.

مولوی، عباسعلی، دستور زبان فارسی، انتشارات الفبا تنظیم و تألیف شده است. هدف نگارنده آن است که کسانی

که به هر نحوی با زبان و دستور زبان فارسی سروکار دارند، با مراجعه به این کتاب رفع نیاز کنند. البته نظر مؤلف این است که مراجعه کنندگان به فرهنگ اصطلاحات کسانی هستند که به صورت تخصصی به دنبال مفهوم یک معرله یا اصطلاح هستند نه درسی متعمق دستوری آن. بر این اساس ارائه‌ی تعریف دقیق و جامع و مانع از هر مغرله و اصطلاحی که مضائق آن «مادل» و «قل» بر آن صدق کند، بیشتر مفهوم پیدا می‌کند و این فنی است که مهارت و تخصصی ویژه می‌طلبد که نگارنده بر نوپایی خود در این فن اقرار می‌کند.

مقرب، مصطفی، ترکیب در زبان فارسی، توس، تهران، ۱۳۲۷، چاپ اول، ۱۷۰ص.

این کتاب شامل چهار بخش است؛ ترکیب در اسم و صفت، مشتق‌های اسمی و وصفی از فعل‌های ساده، مشتق‌های اسمی و وصفی از فعل‌های مرکب. بخش پایانی درباره‌ی چند پسوند و نکته‌ای در زبان‌شناختی و دستوری از آن جا که یکی از ویژگی‌های زبان فارسی ترکیب‌پذیری است، مؤلف گزیده است نمونه‌های گوناگون آن را در اسم و صفت با شواهد غالب آن‌ها از نظم و نشر در این کتاب فراهم آورد.

مولوی، عباسعلی، دستور زبان فارسی، انتشارات الفبا تنظیم و تألیف شده است. هدف نگارنده آن است که کسانی

مباحث این کتاب به ترتیب عبارتند از: زبان‌های دنیا، خویشاوندی زبان‌ها، تعریف دستور زبان فارسی، تعریف جمله و انواع آن، فعل، اقسام آن، اسم و انواع آن، ضمیر و انواع آن، صفت و اقسام آن، قید و انواع آن، حرف، شبه‌جمله، تعریف حذف و موارد آن، وندها و پرسش‌های دستوری. مؤلف مطالب خود را با زبانی بسیار ساده و مختصر اما مفید بیان می‌کند و با آوردن شواهد بیشتر و حل تمرین و تجزیه و ترکیب از نظم و نثر تلاش می‌کند که مطلب به‌طور دقیق آدا شود.

معینان، مهدی، دستور زبان فارسی با تجزیه و ترکیب قدم به قدم، چاپ‌خانه‌ی کوروش، تهران، ۱۳۶۹، چاپ اول، ۲۸۷ص.

مباحث این کتاب به ترتیب زیر: معنی دستور زبان، انواع کلمه، اسم، فعل، قید، حرف، صفت، پیش‌وند و پس‌وند آمده است و در پایان کتاب از صناعات ادبی به‌طور مختصر یاد می‌کند. موارد فوق را با نمونه‌ی حل تمرین و تجزیه و ترکیب قدم‌به‌قدم به شیوه‌ی آموزشی ارائه می‌کند. این کتاب بیشتر برای دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه مفید است و تأکید مؤلف هم بر همین مسأله است.

معین، محمد، اسم مصدر، حاصل مصدر، امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۹، چاپ پنجم، ۱۶۰ص.

موضوعات کتاب عبارتند از: مقدمه، اسم مصدر، اسم مصدرهای شینی، کلمات مفرد، کلمات مرکب، سماعی، بودن اسم، مصدر شینی، توضیحاتی راجع به برخی کلمات مختوم به شین، اسم مصدر مرخم، جمع اسم مصدر شینی، اسم مصدر «هایی»، اسم مصدر یایی، اسم مصدر مختوم به مان، اسم مصدر مختوم به ا، مصدر مرخم ریشه‌ی فعل، جمع اسم مصدر، نقل اقوال نویسندگان راجع به علایم دیگر، اسم مصدر، حاصل مصدر، ساختمان، ملاحظات درباره‌ی «ی» حاصل مصدر، حذف «ی» حاصل مصدر، ملاحظات راجع به حاصل مصدر، جمع حاصل مصدر، اسم‌های مختوم به «ا»، خلاصه و تعلیقه.

اسم جنس، معرفه، نکره، امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۹، چاپ پنجم، ۸۰ص.

مباحث مطرح‌شده در این کتاب: تقسیم اسم از لحاظ تعریف، نکره، تعریف نشانه‌های نکره، ی نکره، یک، یکی، فرق نکره و اسم جنس، معرفه، تعریف انواع معرفه، نشانه‌های معرفه، نکره، ساختن معرفه، معرفه ساختن نکره، کلمات عربی و خلاصه است. امتیاز برجسته‌ی این کتاب آن است که مبحث تعریف و تنکیر را به‌طور جامع با آوردن نمونه‌های متفاوت از نظم و نثر

ارائه می‌کند

—، اضافه، امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۰، چاپ پنجم، ۲۵۵ص.

این کتاب شامل دو بخش است. بخش اول به حالت اضافی، تعریف اضافه، مرکب اضافه، اضافه در زبان‌ها و لهجه‌های ایرانی، زبان‌های اروپایی، ارکان اضافه، کسره‌ی اضافه، حذف علامت اضافه، نقد اقوال در مورد حذف علامت اضافه، اضافه به ضمیر و فایده‌ی اضافه‌ی معنوی از لحاظ حقیقت و مجاز، اضافه‌ی اختصاصی، اضافه‌ی بیانی، اضافه‌ی اقترانی، اضافه‌ی توصیفی، اضافه‌ی مجازی، اضافه‌ی تشبیهی، اضافه‌ی استعاری، اضافه‌ی لفظی به اعتبار تقدیم و تأخیر، مضاف، اضافه به اعتبار لفظ مضاف، به اعتبار مضاف الیه، حالات ترکیب اضافی، تتابع اضافات، ترکیب، تشخیص اضافه از صفت، تبدیل به صفت و انواع اضافه را بررسی می‌کند و می‌توان گفت این کتاب جامع‌ترین کتاب است در زمینه‌ی اضافه و انواع آن.

—، مفرد و جمع، امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۹، چاپ پنجم، ۲۴۴ص.

فهرست مطالب این کتاب: مقدمه، تقسیم اسم از لحاظ تعداد، صرف، نحو، فایده‌ی جمع، اسم جمع، صفت، کنایات، ضمیر، مبهمات، ادات استفهام، ات-ن-ین-

آلات، جمع مکسر، نحو، اسم، صفت، کنایات، ضمیر، اسم اشاره، مبهمات، عدد، فعل، قید.

— ندیمی، حسن، طرح

دستور زبان فارسی، تهران، روز، ۱۳۴۵.

— نکبت سعیدی، محمد

— سیم، دستور زبان معاصر دری، کابل، ۱۳۴۸.

— ناظم الاطبا، نایه‌ی

زبان‌آموزی، تهران، ۱۳۱۶ هـ.ق.

— نائل خانلری، پرویز،

دستور زبان فارسی، تهران، قدیم، چاپ یازدهم، ۱۳۷۰، ۳۶۷ص.

این کتاب شش بخش دارد؛ در بخش اول جمله، انواع جمله، گزاره، فعل، وجوه فعل، اسم، ضمیر، حرف را بحث می‌کند. بخش دوم به اجزای جمله و انواع جمله در شکل‌های مختلف می‌پردازد.

در بخش سوم ساختمان جمله با عناوین بی‌منسگی جمله‌های مستقل، جمله‌ی مرکب و جمله‌ی شرطی آورده شده است. بخش چهارم به پسوند مصدر پرداخته شده و بخش پنجم نکته‌هایی است درباره‌ی زبان فارسی و بخش پایانی کتاب نکته‌هایی است درباره‌ی فصاحت زبان فارسی. این کتاب از بهترین کتاب‌های سنتی در دستور است و برای اولین بار به بعضی از مطالب زبان‌شناسی نیز در این کتاب توجه شده است.

— وحیدیان کامیار، تقی،

دستور زبان فارسی،

امیرکبیر، تهران، ۱۳۴۲.

—، دستور زبان فارسی

عامیانه، انتشارات باستان، مشهد، ۱۳۴۲.

—، و عمرانی،

غلامرضا، دستور زبان(۱)،

سمت، تهران، ۱۳۷۱،

چاپ اول، ۱۲۵ص.

مطالب این کتاب به ترتیب

عبارتند از: مقدمه، جمله‌ی

مستقل چیست؟ گروه فعلی،

ساختمان فعل، گروه اسمی،

ضمیر، گروه فعلی و نقش نما

این کتاب علمی و توصیفی

است نه تجویزی و براساس

نظریه‌ی ساختاری نوشته شده.

هرجا که در مبحث خاصی

نظریه‌ی ای دیگر بهتر از عهده‌ی

تبیین مطالب برآمده، از آن

استفاده شده و حتی از نظریه‌های

دستور سنتی. علاوه بر آن

کوشش شده است در تعریف‌ها

با نام‌گذاری‌ها حتی الامکان از

دستور سنتی فاصله گرفته

نشود. نظر مؤلفان این است که

این دستور در بعضی موارد کامل

نیست. این کار، آگاهانه و

مطابق روش از ساده به مشکل

صورت گرفته است و در کتاب

درم کامل خواهد شد.

— وزین پور، نادر، دستور

زبان فارسی آموزشی،

تهران، معین، ۱۳۷۰.

— همانین رخ، عبدالرحیم،

دستور رخ، انتشارات بنگاه

اثر، ۱۳۲۲، تهران،

۲۱۰ص.

بعد از مقدمه‌ای طولانی در فصل اول به تعریف دستور می‌پردازد. در فصل دوم بخش‌های سخن، اسم و انواع آن را مورد بررسی قرار می‌دهد، فصل سوم به نر و مادگی در واژه‌ها اختصاص دارد. مباحث کلی این کتاب در دو عنوان ۱- صرف ۲- نحو مطرح می‌شود که کتاب صرف مشتمل بر شش قسمت است. اسم، صفت، ضمیر، فعل، قیود و ظروف و در نهایت حروف را می‌آورد. این‌جا فقط به مبحث اسم می‌پردازد.

—، دستور جامع زبان

فارسی (هفت جلد در یک

مجلد)، مؤسسه‌ی

مطبوعاتی علی‌اکبر علمی،

تهران، ۱۱۴۲ص.

این کتاب یکی از جامع‌ترین دستورهای زبان فارسی است که تاکنون تألیف شده است. مؤلف در این کتاب تمام مباحث دستوری از تعریف دستور و القبا گرفته تا کلی‌ترین مباحث دستور را مطرح کرده است. این کتاب در هفت کتاب تدوین شده، اسم، بخش‌های سخن، صفت، فعل، قیود و ظروف، ضمیر، حروف و نحو. مؤلف در هر کتاب برای هر مبحث نمونه‌های فراوانی از نظم و نشر می‌آورد تا مطالب مطرح شده را به روش حل تمرین بهتر بفهماند که از امتیازهای این کتاب است.